

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

PETRA KOREN

**Jezikovnostilistična analiza romana *Balerina, Balerina*
avtorja Marka Sosiča**

Diplomsko delo

Mentor: doc. dr. Mojca Smolej

Univerzitetni študijski program
prve stopnje, slovenistika

Ljubljana, 2014

Zahvala

Iskreno se zahvaljujem svoji mentorici, doc. dr. Mojci Smolej, za vse nasvete in pomoč, ki mi jih je nudila v času pisanja diplomske naloge.

Zahvaljujem se svojim staršem in sestri, ki so me podpirali pri odločitvi za študij in mi vseskozi stojijo ob strani, Borisu, da me je preganjal k pisanju naloge, da sem jo končala takrat kot sem nameravala. Zahvala pa gre tudi mojim sošolkam za njihove komentarje, kritike in vzpodbude pri samem pisanju diplomskega dela.

KAZALO

1. IZVLEČEK.....	5
2. JEZIKOVNA STILISTIKA	7
3. ROMAN	9
3.1. Modificirani tradicionalni roman	10
3.1.1. Roman obrobnežev, posebnežev in slehernikov	11
4. MARKO SOSIČ: <i>BALERINA</i> , <i>BALERINA</i>	12
4.1. Marko Sosič	12
4.2. Roman <i>Balerina</i> , <i>Balerina</i>	13
4.3. Analiza romana <i>Balerina</i> , <i>Balerina</i>	14
4.3.1. Posebnica <i>Balerina</i> in njena družina	14
4.3.2. Kraj in čas dogajanja	17
4.3.3. Simbolika romana	18
4.3.4. Jezik in slog romana	23
5. POVZETEK.....	28
6. BIBLIOGRAFSKI SEZNAM	29
6.1. VIRI	29
6.2. LITERATURA	29

1. IZVLEČEK

Jezikovnostilistična analiza romana *Balerina, Balerina* avtorja Marka Sosiča

Diplomska naloga obravnava jezikovnostilistično analizo romana *Balerina, Balerina*, tržaškega pisatelja Marka Sosiča. Na začetku naloge so opredeljeni osnovni pojmi o stilistiki, jezikovni stilistiki in njenem razvoju. Predstavljena so vodila, ki jih je potrebno upoštevati pri jezikovnostilistični analizi umetnostnih besedil. Teoretično sem opredelila pojem roman in pojasnila, zakaj obravnavano delo *Balerina, Balerina* spada v roman likov oziroma v širšo skupino Tematika obrobnežev, posebnežev in slehernikov. V empiričnem delu sem najprej predstavila osnovne podatke o romanu, analizirala posebnico Balerino, njeno družino, določila kraj in čas dogajanja, ki daje posebno atmosfero celotnemu delu, s pomočjo slovarja simbolov pa sem navedla glavne simbole, ki se v romanu pojavljajo. Empirični del sem zaključila z analizo jezika in sloga, ki je popolnoma prilagojen tipu pripovedovalke, zato v delu prevladujejo kratke, enostavne in večinoma enostavčne povedi. Na koncu je dodan še slovarček narečnih primorskih izrazov.

Ključne besede: jezikovnostilistična analiza, roman obrobnežev, posebnežev in slehernikov, Marko Sosič, *Balerina, Balerina*

Linguistically stylistic analysis of the novel *Balerina, Balerina* by Marko Sosič

This thesis treats the linguistically stylistic analysis of the novel *Balerina, Balerina* by Triestine writer Marko Sosič. At the beginning of the thesis, I define the basic notions of stylistics, linguistical sylistics, and its development. I present the guiding principles that need to be considered in linguistically stylistic analysis of literary texts. I theoratically define the novel and explain why the treated work is a character novel and belongs to a wider group Thematic of outsiders, eccentrics and everymans. In the empirical part I first present the basic data about the novel, analyse the eccentric character Balerina and her family, I determine the place and time of the story which gives a special atmosphere to the whole work. With the help of the dictionary of symbols I state the main symbols that appeared in the novel. I conclude the empirical part with the analysis of the language and style which is completely adapted to the type of the narrator and

this makes short, simple, and mostly one clause sentences prevalent in the work. At the end, a glossary of colloquial Slovene Littoral expressions is added.

Key words: linguistically stylistic analysis, the novel of outsiders, eccentrics and everymans, Marko Sosič, *Balerina*, *Balerina*

2. JEZIKOVNA STILISTIKA

Stilistiko pojmuje kot vedo o stilu kot načinu izražanja in oblikovanja. Je nauk o izboru in načinu rabe jezikovnih in nejezikovnih ali umetniških sredstev in postopkov, ki se uveljavljajo v sporočanju. Raziskuje stilna sredstva s področja jezika: t. i. stilistika jezika kot tudi značilnosti besedil: t. i. besedilna stilistika. Prav posebne razlike med tema dvema ni, jezikovna se sicer ukvarja s stilom vseh sporočil, tako leposlovnih kot znanstvenih, pogovornih, iz preteklosti in sedanjosti ter iz vseh socialnih razredov, proučuje torej izbirne možnosti določenega jezikovnega sistema. Literarna stilistika pa ima za predmet svoje obdelave umetnostna besedila, kljub temu pa ima veliko značilnosti jezikovne stilistike, saj se npr. različne figure kot so metafore, metonimije in komparacije znajdejo tudi v neumetniških besedilih. Stil je Toporišič opredelil kot različna jezikovna sredstva, stilno zaznamovano jezikovno sredstvo pa poimenoval stilem. Jezikovna sredstva, ki jih analiziramo, so npr. besede, naglas, samoglasniki, sklonske oblike, soglasniki, povezava in odvisnost besed v stavku. Ta izrazna sredstva so v določenem besedilu lahko popolnoma nevtralna, spet v drugem pa močno zaznamovana, poleg zgradbe besedila pa lahko iz njih prepoznamo tudi namen sporočila. Pri razbiranju vsebine besedila in jezikovnih izrazov so nam v pomoč pravila sloga posameznega obdobja in avtorjev lasten slog.

Jezikovna stilistika je jezikoslovna disciplina, ki z analizo posameznih besedil raziskuje in ugotavlja splošne zakonitosti stilizacije jezikovnih pojavov. Breda Pogorelec, ena izmed najpomembnejših slovenskih jezikoslovc, ki se je ukvarjala s stilistiko, je jezikovno stilistiko opredelila kot »posebno področje raziskav in razmišljanj na stičišču jezikoslovja in literarne znanosti«. (Pogorelec, 2011: 24) Je nekakšno prekrivno področje literarne teorije in jezikoslovja, zanima se namreč tako za umetnostna kot tudi neumetnostna besedila, npr. obliko besedila, jezikovno zgradbo besedila, izrazna sredstva ter njihovo vlogo v besedilu. Razlika, ki jo lahko zaznamo pri neumetnostnem in umetnostnem besedilu na področju stilistične analize je, da je v neumetnostnem besedilu jezikovno znamenje podrejeno vsebini, v umetnostnem pa je le-to »razkrita, razvidna in tako postavljena, da omogoča za današnjo umetnost (in za umetnost sploh?) značilno večpomensko razbiranje«. (Toporišič, 2008: 24) Oblika besedila je torej za stilistično analizo bistvenega pomena.

Jezikoslovna stilistika je relativno mlada disciplina, pričela se je razvijati na začetku 20. stoletja, in sicer v okviru ženevsko-francoske jezikoslovne šole. Za začetnika štejemo francoskega jezikoslovca Charlesa Ballya, ki je v delu *Stilistika* iz leta 1909 predlagal, da bi se stilistika osamosvojila od Saussurovega jezikoslovja. Kasneje se je s pomočjo ruskih formalistov in praške šole uveljavila v okviru literarne vede, nato pa se je od leta 1950 vedno bolj osamosvajala od le-te. Jezikoslovna stilistika je torej postala relativno samostojen del jezikoslovja, ki proučuje jezikovna in zunajjezikovna izrazna sredstva, vprašanja zgradbe in strukture besedila ter stilno diferenciacijo jezikovnih pojavov. Pri nas se je nova stilistika pričela razvijati šele po 2. svetovni vojni. Njeni glavni raziskovalci so Stanislav Škrabec, Silva Trdina, Anton Breznik, Breda Pogorelec, Jože Toporišič, Anton Ocvirk, Tomo Korošec, Hermina Jug-Kranjec, Franc Zadavec, Marko Stabej.

Temeljna vodila pri raziskovanju jezikovnostilističnih značilnostih umetnostnih besedil:

- 1.) Razvoj knjižnega jezika v določenem obdobju: raziskovanje sloga nam poleg spoznavanja besedilnih značilnostih odkriva pogled tudi v razvoj knjižnega jezika v posameznih obdobjih.
- 2.) Interdisciplinarnost: je ena najpomembnejših lastnosti jezikovne stilistike. Za dobro jezikovnostilistično analizo mora jezikoslovec med seboj upoštevati več ved (zgodovina, umetnostna zgodovina, sociologija, psihologija ...), saj lahko šele tako dobi neko celotno sliko določenega slogovnega obdobja in besedila, ki ga proučuje ter tudi jezikovni slog določenega avtorja. Vsak tvorec besedila kot tudi njegov prejemnik ima svoje enkratno razumevanje, saj je tako tvorjenje kot tudi razumevanje pogojeno s psihofizičnimi dejavniki, socialnimi in kulturnimi okoliščinami ter vedenjem posameznika. Pri medbesedilnosti znotraj jezikoslovja se upošteva vertikalno in hierarhično povezanost posameznih jezikovnih ravni (fonološka, morfonološka, semantična, skladenjska, besediloslovna ...)
- 3.) Umetnikova svoboda: omogoča piscu, da ima prosto pot pri izbiranju jezikovnih sredstev, ki vedno izhajajo tudi iz posameznikovih osebnih izkušenj, zgodovinskega razvoja in splošno sprejete normativnosti konkretnega jezikovnega prostora. Prav tako tudi recepcija izhaja iz osebnih izkušenj, doživljanj posameznika in njegovih notranjih stališč.

- 4.) Besedilnost: jezikovne analize morajo biti dovolj razumljive, da so dostopne celemu krogu bralcev.
- 5.) Vrednotenje umetnostnega besedila v celoti: razumeti moramo tako obliko kot tudi osebno komponento, ki je v besedilu prisotna. Stilsko vrednotenje je poudarjal tudi ruski jezikoslovec Vinogradov, ki je dejal, da mora lingvist poleg tega, da prikaže jezikovna sredstva, ki v literarnem delu izražajo idejno in emocionalno vsebino, prav tako podati tudi lastno oceno teksta. Vrednotenje je torej zelo pomembno, saj omogoča odkrivanje jezikovnih sredstev.
- 6.) Združitev oblike in vsebine umetnostnega besedila

(Pogorelec, 2011: 24, 42, 80, Smolej, 2011: 8–12, Smolej, 2011: 413–415, Toporišič, 2008: 24)

3. ROMAN

Roman velja za najbolj odprto, nedoločljivo in spremenljivo literarno vrsto. Je najobsežnejša oblika pripovedne proze, vendar pa je zaradi sodobnih romanov, ki so večinoma tudi zelo kratki, pravo dolžino težko omejiti. Lastnost, ki romanu vsekakor ustreza že od samega začetka, je sinkretičnost, ki se ločuje na zvrstni/nadvrstni, vrstni in žanrski sinkretizem. Zvrstni sinkretizem v roman uvaja nove zvrsti; liriko, epiko in dramatiko.¹ Vrstni sinkretizem vnaša v pripoved različne literarne vrste, npr. pesmi, dramske vloške, novele, kratke zgodbe, odlomke iz neliterarnih besedil kot je npr. časopis. Žanrski sinkretizem pa združuje različne romaneskne žanre v enem romanu, npr. antiutopičnega, erotično/ljubezenskega, družbenokritičnega, psihološkega, razvojnega, pisemskega.

(Kos, 2001: 156–157, Zupan Sosič, 2003: 30, Zupan Sosič, 2006: 17)

¹ Sama zagovarjam stališče, da je *književna zvrst* (lirika, epika, dramatika) zbirni oz. združevalni pojem; *književna vrsta* (roman, kratka zgodba, novela, povest ...) pa ožje opredeljujoči pojem. (Kmecl, 1983: 235)

3.1. Modificirani tradicionalni roman

Najnovejši slovenski roman je oznaka za romane med leti 1990 in 2008. Zanje je značilno izrazito preoblikovanje tradicionalnih in modernih vzorcev romana, kar je omogočilo vključevanje različnih literarnih prvin v romane. Zupan Sosič je to obliko romanov poimenovala modificirani tradicionalni roman. Ta se »zgleduje po tradicionalnem romanu, njegov model modificirajo različne post/modernistične preobrazbe, najbolj pa žanrski sinkretizem, prenovljena vloga pripovedovalca in povečan delež govornih sestavin«. (Zupan Sosič, 2003: 47) Tradicionalnost romana se še vedno kaže v pregledni zgodbi, smiselnih razmerjih med literarnimi osebami in prostorsko-časovno razvidni določenosti. V romanih se sicer pojavljata tudi lirizacija in esejizacija, vendar je še vedno ključno pripovedovanje. Zgodba ima še vedno neko strukturo z začetkom in koncem, zato deluje kot sklenjena enota, čeprav se vedno ne drži časovne zaporednosti in kavzalne logike. Kot že rečeno, je najpomembnejša modifikacija tradicionalnega romana žanrski sinkretizem, ki se je v slovenskih romanih pojavljal že v prejšnjih desetletjih. Gre za združevanje več žanrov v enem samem romanu, kar prispeva k temu, da se meja med t.i. »nizko« in »visoko« literaturo prične tanjšati, saj roman spaja tako literarne kot tudi trivialne žanre, je pa tudi omogočil razvidno in pregledno zgodbo, saj so različne romaneskne strukture podrejene dominantnemu žanru. Namen žanrskega sinkretizma je bil roman narediti bolj zanimiv, berljiv in pester za bralca. Naslednja pomembna modifikacija je prenovljena vloga pripovedovalca, ki »s svojo ironično-satirično perspektivo v tekst vnaša novo razmerje do zgodbe in bralca /.../« (Zupan Sosič, 2006: 67). Pripovedovalec v pripoved vnaša ironične napotke o delu, njegova vloga pa je, bolj kot informativna ter samoozaveščevalna, »destruktivno poslanstvo«. (2003: 51) Za pripovedovalca je značilno, da pogosto spreminja svoje vloge, perspektive in osebe, npr. iz prvoosebne v drugoosebno ter tretjeosebno pripoved, ima pa pregled nad dogajanjem in svoje mnenje o literarnih osebah. Pojavljajo se tudi medbesedilne opombe in aluzije. Pripovedovalec je večkrat nezanesljiv kot v obravnavanem romanu *Balerina*, *Balerina*. Močno se je povečal tudi delež govornih odlomkov v romanih, kar omogoča večjo dramatičnost in živost dela, z njimi lahko dobro okarakteriziramo osebe. Ti govorni odlomki so večkrat napisani v pogovornem jeziku (žargonu in slengu), jeziku nižjih slojev, arhaizmi in dialektizmi, kar je značilno za pokrajinske pisce, npr. Marko Sosič v delu *Balerina*,

Balerina. Govorni izseki se približujejo filmskemu scenariju. Druge značilnosti, ki se pojavljajo v sodobnem slovenskem romanu, so še večji delež fantastike, ki je bila sicer v sedemdesetih letih značilnost kratke proze, kasneje pa se je v devetdesetih letih prenesla tudi v roman in se pojavlja v več fantastičnih žanrih: pravljичnem, anti/utopičnem, grozljivem oz. srhljivem in prenovljenem zgodovinskem romanu. Žanrska pestrost se kaže v kriminalnih, potopisnih, ljubezensko/erotičnih, družbenokritičnih romanih ter romanih obrobnežev, posebnežev in slehernikov. Vedno več je ženske vzpodbude, saj je zaznati povečano število pisateljic in ženskih literarnih likov.

(2003: 47–55, 2006: 26–27, 50–66)

3.1.1. Roman obrobnežev, posebnežev in slehernikov

Zupan Sosič je glede na osrednje literarne osebe v »romanah likov«² romane uvrstila v širšo skupino, ki jo je poimenovala Tematika obrobnežev, posebnežev in slehernikov. O posebnežih je sicer govoril že Bahtin,³ ki je analiziral junaka, »norca« in ugotovil, da ima norec oz. posebnež še dodaten simboličen in alegoričen pomen. Norec je odsev nekega drugega življenja, ki ga ne vidimo, podaja nam neko globljo resnico. Že od srednjega veka naprej so taki liki zelo premišljena poteza avtorja, saj skozi svojo »masko« nevednosti ali pa boleznij govorijo o tabuiziranih temah. Duševen bolnik npr. lahko reče nekaj, kar sicer v družbi ni sprejemljivo. Maska je tako le izgovor takih ljudi, da družbe ne razumejo in se zato lahko iz nje norčujejo, jo zasmehujejo. Skozi nevednost in bolezen se pokaže škodljivost družbe, napačnost, družba se takim osebam večinoma smeji. Na Slovenskem se ta tematika pojavi že v prvem slovenskem romanu *Deseti brat* (1866), kasneje tudi v Jenkovih novelah *Tilka* in *Jeprški učitelj* ter v Kosmačevem *Tantadruju*. Posebneži so bili takrat vedno v sporu z vaško skupnostjo, ki se jim je posmehovala, jih zaničevala, skozi nje pa tudi reševala svoje frustracije. Pri *Tilki* se sicer pojavi čustvo empatije, vendar le na recepcijski ravni. Kosmač v

² Roman likov je termin nemške literarne vede, ki ga je utemeljila nemška literarna teoretičarka W. Kayser. Romane je razdelila na roman dogajanja, roman časa, roman prostora in roman likov. Za roman likov je značilno, da je v ospredju glavni junak, ki je močno drugačen. (2003: 158)

³ Mihail Bahtin (1895–1975) je bil ruski filozof, literarni kritik, semiotik in strokovnjak, ki se je predvsem ukvarjal z literarno teorijo, moralno in filozofijo jezika. (http://en.wikipedia.org/wiki/Mikhail_Bakhtin, 5. 11. 2014)

20. stoletju uvede nov empatičen odnos do posebnežev, podeli jim status srečnih, božjih otrok, simbolizirajo etično čistost in srečo. Pojavlja se tudi vprašanje, kakšen je sploh kriterij, da človeka označimo za ne/normalnega. Skozi literarna dela se je torej odprlo vprašanje socialnega dna, pričela se je problematizirati stiska sodobnega človeka.

(2003: 158–159, 2006: 65)

4. MARKO SOSIČ: *BALERINA, BALERINA*

4.1. Marko Sosič

Marko Sosič (1958) je tržaški pisatelj in režiser, rojen na Opčinah. Diplomiral je iz filmske in gledališke režije na Akademiji za gledališko in filmsko umetnost v Zagrebu. Kot gledališki režiser je bil zaposlen v SNG Drama v Ljubljani, Trstu (SSG), Novi Gorici (PDG) in Rimu (Teatro in Trastevere), besedila je režiral tudi na slovenski radijski postaji v Trstu. Deloval je tudi kot filmski režiser in režiser dokumentarnih filmov. Napisal je zbirko novelet *Rosa na steklu* (1990), avtobiografsko gledališko kroniko *Tisoč dni, dvesto noči* (1996), kratki roman *Balerina, Balerina* (1997), ki je bil nagrajen s tržaško nagrado Vstajenje in s priznanjem Umberta Sabe, romana *Tito, amor mijo* (2005), *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino* (2012) in zbirko kratkih zgodb *Iz zemlje in sanj* (2011).

V njegovih delih se močno odraža izkušnja 2. svetovne vojne, pojavljajo se avtobiografske izkušnje, zgodbe njegovih sorodnikov, prijateljev. Zgodbe se odvijajo v pisateljevem rojstnem kraju Trstu oziroma v njegovi okolici, ob slovensko-italijanski meji, glavne osebe del pa so posebneži. Sam pravi, da je bistvo njegove literature o ranljivih ljudeh v »ozaveščanju in opismenjevanju novih generacij«. Zanj je kultura najmočnejše sredstvo upora »do vseh poskusov nevarne banalizacije našega življenja«, kot pravi v enem od svojih govorov, zavzema se za ohranitev Tržaške knjižarne in Slovenskega stalnega gledališča v Trstu. »Knjiga, naj bo klasična, elektronska ali kakršnakoli že, je prispevek o ozaveščenosti o našem času in nevarnosti ponavljanja zgodovine.«

(<http://www.primorske.si/Kultura/Vilenica/-Moja-domovina-je-slovenski-jezik-.aspx>, 5. 11. 2014,
[http://www.sigledal.org/geslo/Marko Sosi%C4%8D](http://www.sigledal.org/geslo/Marko_Sosi%C4%8D), 5. 11. 2014,
<http://www.noviglas.eu/marko-sosic-%E2%80%9C%C4%8Dviniti-se-moramo-v-mesto-in-verjeti-vanj-%E2%80%9D>, 5. 11. 2014)

4.2. Roman *Balerina*, *Balerina*

Balerina, *Balerina* je roman Marka Sosiča, ki ga je avtor podnaslovil kratki roman. Izšel je leta 1997 pri založbi Mladika v Trstu. Spremno besedo je napisala Ivanka Hergold. Sosič je dejal, da je ob pisanju romana živel dve vzporedni življenji – profesionalno, gledališko in stvarno, ki je takrat teklo vzporedno z vojno. »Veliko so pisali o avtizmu moje junakinje. Mogoče sem bil takrat v takem stanju tudi sam. Nisem se ukvarjal s patološkim stanjem dekleta, skozi jo sem podzvestno pisal o svojem, njenem podobnem občutenju sveta. Nenadoma sem se znašel na robu, zunaj dogajanja.«

(<http://www.primorske.si/Kultura/Vilenica/-Moja-domovina-je-slovenski-jezik-.aspx>, 10.11.2014)

V romanu je izpostavljena tudi tema slovenske manjšine v Italiji, ki je zaradi svoje zgodovinske izkušnje tiho kot *Balerina*, in ne vpliva na svet, saj se boji grožnje, da bo večina ukinila jezik manjšine. Roman je bil nagrajen s tržaško nagrado Vstajenje, nagrado Umberta Sabe ter bil tudi med finalisti za nagrado kresnik.⁴ Preveden je v italijanščino, francoščino, hrvaščino, srbščino, obeta se prevod v angleščino, določeni odlomki iz romana pa so prevedeni tudi v poljščino, nemščino ... Slovensko stalno gledališče v Trstu je pripravilo dramatizacijo romana.

Glavna junakinja romana je posebnica *Balerina*, duševno zaostalo dekle na stopnji 3-letnega otroka, ki je na koncu romana že odrasla. V romanu spremljamo njeno življenje od njenih 15-ih let pa do smrti. Ime *Balerina* je dobila ravno zaradi svojega obnašanja, ko jo kaj vznemiri,

⁴ Delova nagrada kresnik se od leta 2001 podeljuje za najboljši roman preteklega leta.
(http://sl.wikipedia.org/wiki/Kresnik_%28nagrada%29, 10. 11. 2014)

se namreč rada povzpne na prste kot balerina ter prične razbijati vse stvari okoli sebe, peti in kričati. Pomirijo jo kapljice, ki ji jih daje mama, ki pa tudi sama zaradi svoje visoke starosti včasih ne zmore več skrbeti za Balerino. Takrat jo k sebi vzame teta Elizabeta, ki sama živi v odmaknjeni hišici, zraven hiše gospe Sprigge, za katero je nekoč delala. Balerina živi v povprečni zamejski družini, v vasi nad Trstom. Njen osebni svet sestavljajo mama Ivanka, s katero sta si najbolj blizu, oče Franc, brat Karlo, ki je gozdar in živi z njimi, poročena sestra Josipina in brat Albert, ki živi v Avstraliji. Širša družina so še mamina sestra Elizabeta, ki se Balerini zdi nadvse podobna mami, očetova sestra Lucija in njen sin Srečko ter Balerinin prijatelj iz otroških dni Ivan, ki postane zdravnik in za katerega Balerina vseskozi misli, da jo bo, ko bo odrasel, ozdravil. Balerinino življenje je večinoma omejeno na domačo kuhinjo, v kateri čas preživlja skupaj s svojo mamo, in na obiskovalce, ki pridejo tja. Opisuje druge, kako živijo, kaj delajo, sama pa je pri vsem tem zelo pasivna. Kogar namreč še ni bilo v njihovi kuhinji, Balerina ne pozna in ne ve, kdo je. Ob večerih pred spanjem ji mama pripoveduje o sebi, svoji preteklosti, domačih in stvareh, ki se jim dogajajo čez dan. Življenje med štirimi stenami Balerini včasih popestri sprehod v naravo z Ivanom, obisk koncerta, pot v Trst, slikanje pri fotografu za prepustnico, proslava, šagra, življenje pri teti Elizabeti, odhod v bolnišnico, potem ko ji oba starša umreta, brat Karlo pa zaradi svojega dela tudi ne zmore neprestano skrbeti zanjo. V romanu je prisotnih več smrti Balerininih sorodnikov, ena najbolj tragičnih za Balerino je smrt njene mame, ki je vedno zelo ljubeče skrbela zanjo. Na koncu romana Balerina opisuje svojo smrt v bolnišnici ter lasten pogreb.

4.3. Analiza romana *Balerina, Balerina*

4.3.1. Posebnica Balerina in njena družina

Balerina, Balerina je, kot sem že omenila, roman posebnice. Balerina, katere lastno ime se je spremenilo v občnega, je duševno zaostala ženska (na začetku sicer še najstnica) na razvojni stopnji 3-letnega otroka. Je nezanesljiva pripovedovalka z omejenim znanjem. Uvedba takšne pripovedovalke je pri nas novost. Njen zožani intelektualno-psihološki horizont pa je tisti, ki

jo uvršča med nezanesljive pripovedovalke.⁵ (2003: 171–172) Obstajajo trije tipi nezanesljivega pripovedovalca, in sicer: »osebno vpleteni ali prizadeti« nezanesljivi pripovedovalec ali nezanesljivi poročevalec, za katerega je značilno, da kaže emocionalno in drugačno prizadetost v odnosu do elementov fikcijskega sveta, zato je pripovedovalčev pogled nanje močno popačen in se ne sklada z bralčevim pogledom; nezanesljivi pripovedovalec z vprašljivo vrednostno shemo ali nezanesljivi presojevalec, katerega vrednostna shema je zelo nezanesljiva in se ne ujema s presojo oz. vrednotenjem bralca; nezanesljivi pripovedovalec z omejenim znanjem ali nezanesljivi razlagalec. Najznačilnejša pripovedovalca tega tipa sta otroški pripovedovalec in pripovedovalec na razvojni stopnji otroka. Zaradi pomanjkanja izkušenj ali motnje v duševnem razvoju je njuno vedenje omejeno. Tako postane njuna interpretacija, razumevanje odnosov med elementi fikcijskega sveta nezanesljivo. Bralčeva percepcija literarnega sveta se torej ne ujema s percepcijo pripovedovalca. Učinek takšnega tipa pripovedovalca pa je ta, da se bralčeva pozornost iz zgodbene ravni preusmeri na pripovedno raven in na posebnosti, ki jih ima pripovedovalec. »Prvoosebna pripovedovalka Balerina je t. i. "vključena pripovedovalka", saj poroča sproti in brez neke časovne, prostorske ali vrednostne distance do svoje lastne pripovedi.« (2003: 172). »Zdaj mi obuva nogavice. Pravi, da so volnene, da mi bo toplo. Vem, zmeraj, ko je nov dan, mi obuva nogavice, ker je zima. Vem.« (Sosič, 1997: 31) Domnevamo lahko, da gre za pripovedovalko na razvojni stopnji otroka, saj prevladujejo kratke, enostavne in odsekane večinoma enostavčne povedi, kar je značilno za otroke, ki še ne znajo zlagati zapletenejših struktur. »Gledam roke. Mamine. Odpre vratca na štedilniku. Vzame poleno. /.../ Mama vzame skodelico. Natoči kavo.« (1997:31). Kot prvoosebna pripovedovalka pri opisovanju svoje družine ne pove njihove zunanje oblike, niti notranjosti, pač pa jih večinoma opisuje skozi dejanja. Bralec si tako sam ustvari asociativno predstavo. Večkrat je prav ta poseben način pripovedovanja in Balerininega nedojemanja vzrok za duhovitost, ki se ponekod v romanu pojavlja. »Ne poznam države. Ne vem, kdo je država. Še nikoli ni bila pri nas v kuhinji.« (1997: 27) Balerina pripoveduje tudi tiste najbolj enostavne, osnovne, banalne stvari, o prebujanju, vstajanju, pranju umazanih robčkov bolnega tata in to ponavlja iz dneva v dan. Njeno razlaganje in dojemanje stvari okoli sebe je torej zaradi njenega omejenega

⁵ Kadar se bralcu zdi pripoved danega pripovedovalca »neverjetna«, njegovo mnenje »nespametno«, njegove sodbe pa »krivične«, je tak pripovedovalec (za bralca) nezanesljiv. (Booth, 2005: 224)

védenja, ki je posledica duševne zaostalosti, nezanesljivo. »Vprašaj jo in ne odgovori. Vse sliši, ma ne govori več. Smeje se, joka, ma ne veš kdaj ne zakaj. Ne veš, kaj si misli, kaj ji hodi po glavi ... Pravijo, da bo z leti slabše /.../ Ne da se pomagati, pravijo ..., da se zgodi včasih otrokom.« (1997: 10) Je pasivna opazovalka, ki se popolnoma distancira od pripovedi, pripoveduje na način natančne filmske kamere in zvočnega zapisa. Je tudi prva mrtva pripovedovalka v slovenski književnosti, saj že mrtva poroča o svoji smrti in pogrebu.

Balerino v njenem omejenem svetu obkroža družina, na katero je tudi najbolj navezana. Še posebej ljubeč in nežen odnos gojita skupaj z mamo, ki ji vedno stoji ob strani, jo zjutraj preobleče, ker se Balerina vsako jutro znova polula, ob njej je, ko mama kuha v kuhinji, in pomiri jo vedno, ko se Balerina vznemiri in zaradi razburjenja prične metati stvari, ki ji pridejo pod roko, na tla ter kričati. Takrat Balerino poleg pomirjeval najbolj umiri prepevanje skupaj z mamo. »Mama poje z menoj in potem me ničesar več ni strah. Vem. /.../ Drživa se za roke in pojeva.« (1997: 20) Mama je tista, ki vodi in ureja njeno življenje, da se Balerina lahko počuti varna. Mama Ivanka skrbi tudi za svojega moža in sina. Oče Franc je tih človek, ki ga Balerina rada vleče za ušesa in pri tem uživa. Svoje dni večinoma preživlja v baru ob kartanju, je tudi tisti, ki v družino prinese spremembo ter kupi nov televizor. Sicer pa Franc ne opravi nobenega dela pri hiši, Ivanka ga večkrat zaman prosi, da bi v belo prepleskal hišo. Neporočen brat Karlo je gozdar, sestra Josipina pa poročena z Italijanom Giacominom, ki se nadnje tudi fizično znaša in ji ne pusti opravljati službe učiteljice, za katero se je izsolala. Tu se pokaže socialen status takratnih časov, ko so ženske večinoma bile likarice, služabnice, podrejene moškim, ki so jih morale tiho ubogati. Balerinin najstarejši brat Albert se je skupaj s svojo ženo preselil v Avstralijo. Teti Elizabeta in Lucija ter bratranec Srečko so njena širša družina. Srečko je kot Balerina posebnež, ki kljub svoji odraslosti ne zmore živeti samostojno. Balerinin otroški prijatelj in sosed Ivan je oseba, ki Balerini zbuja lagodje. Prijatelja sta od otroških dni, Balerino večkrat obišče ter jo odpelje s seboj na sprehod, na izlet pa jo pelje tudi čez mnogo let kot odrasel in vsega že naveličan zdravnik. On je tisti, ki Balerini zbuja upanje, da jo bo nekoč ozdravil. Vse te osebe so karakterizirane s strani Balerine, ki opisuje njihovo gibanje, ravnanje in obnašanje. Literarne osebe v sebi skrivajo svoja mladostna hrepenenja; Balerinina mama hoče še enkrat v življenju doživeti svoj najlepši dan, ko sta skupaj s sestro v svoji mladosti šli na Angelsko goro nad rojstno

Ajdovščino in tam nabrali šopek belega cvetja. Oče Franc velikokrat strmi v utripajoče lučke na gondoli, ki jo je prinesel iz Benetk, kamor je nekoč hodil kartat. Teta Elizabeta se velikokrat spominja svoje nedovoljene ljubezni z možem gospe Sprigge, ki je ostala neuresničena, Ivana pa kot odraslega, uspešnega zdravnika ne morejo osrečiti ne ženske ne denar, ki ga ima na pretek. Oseba, ki Balerini vzbuja nelagodje, saj v hišo prinaša novice in tako družino seznanja z družbenim dogajanjem (o odhodu na luno in vietnamski vojni), je poštar. »Nočem ga videti. Zmeraj kaj reče, da me je potem strah, da stopim na prste, da pojem in potem mečem v vrata, kar najdem pred seboj.« (1997: 62) Balerina ne mara nobenih sprememb, strah jo je vsake novosti, zato prične takrat zaradi prestrašenosti peti, kričati in razbijati stvari okoli sebe, največkrat so to krožniki, nekoč razbije celo krožnik, ki ga kot darilo iz Avstralije prejme Josipina. Določene stvari si Balerina razlaga po svoje in jih poveže z že znanimi stvarmi. Tako si razlaga dolino med dvema travnikoma. »Vidim, da se nekje prelomi, travnik, Mislim si, da ga je moral kdo prerezati z velikimi škarjami. Josipina ima doma take škarje. Morda ga je prerezala Josipina.« (1997: 40) Balerino večkrat prevzema tesnoba, kar se najbolje kaže v njenih strahovih, da se bo kaj spremenilo, pogosto so njene misli povsem iracionalne in segajo že do nadrealističnih podob, boji se npr., da se bodo metuljčki na njenem krilu zadušili pod plaščem, ki ga ima na sebi.

(2003:171–172)

4.3.2. Kraj in čas dogajanja

Balerinina družina živi v zamejski vasici nad Trstom. »Mi smo na vrhu, oni so v Trstu.« (1997: 27) Zaradi umeščenosti dogajanja v primorski svet so prisotni tudi mnogi narečni izrazi, ki jih bom v nadaljevanju podrobneje razložila. Dogajanje se odvija nekako od 60. let 20. stoletja naprej. To je čas po 2. svetovni vojni, ko v spomin padlim partizanom odkrijejo spomenik, ko se pred televizijo zberejo ljudje in gledajo odhod ameriške vesoljske posadke na luno⁶ in ko v Vietnamu divja vojna.⁷ Balerina si skupaj z mamo v domači kuhinji

⁶ Prva vesoljska odprava s človeško posadko Apollo 11 iz ameriške vesoljske agencije NASA je na luni pristala 21. julija 1969. Poveljnik odprave Neil Armstrong je po tem, ko je stopil na lunina tla izrekel znamenite besede: "To je majhen korak za človeka, a velik skok za človeštvo". Skupaj s pilotom Aldrinom sta razobesila ameriško zastavo,

velikokrat ogleduje revije, v katerih so igralci Sofia Loren, Clark Gable, Liz Taylor, Greta Garbo,⁸ Charlie Chaplin, prek televizije spremljajo zabavna ameriška komika Stanlia in Olia. Mati in hči pa si najraje prepevata italijanski pesmi *Nel blu dipinto di blu*⁹ in *Marina*.¹⁰ Vse te stvari ustvarjajo družbeno stvarnost tistega časa, hkrati pa tudi zbujaajo nostalgijo po tistih časih.

4.3.3. Simbolika romana

Simbolika je enotno ime za več simbolov. Simbol opredeljujemo kot oznako za določeno razmerje, ki se pojavlja znotraj vsebine. Po tem se simbol loči od metafore, ki je sestavni del zunanje forme. Simbol se tesno povezuje z motivom in temo, vsak simbol je namreč najprej motiv, npr. določen predmet, pojav ali dogodek. Najbolj očitna posebnost simbolov pa se kaže v tem, da niso le navadni motivi, pač pa imajo še nek globlji pomen oziroma smisel, ki ga največkrat prepoznamo iz teme. Simbol je torej motiv, ki je povezan s temo tako, da je tema večinoma afektivno-emocionalna, ne pa idejno-racionalna in je zato velikokrat skrivnostna, iracionalna in le delno razumljiva. Seveda pa obstajajo razlike med simboli, eni izmed njih so bolj, drugi pa manj racionalni.

(2001: 84–85)

opravila različna merjenja in zbrala lunarno kamenje. Njuno dejanje so po televiziji spremljali milijoni ljudi. (http://sl.wikipedia.org/wiki/Apollo_11, 10.11.2014)

⁷ Vietnamska vojna je bil spopad med Severnim Vietnamom na eni strani in Južnim Vietnamom ter ZDA na drugi. Vojna je potekala na ozemljih današnjega Vietnama, Laosa in Kambodže, trajala pa je od leta 1955 pa vse do leta 1975. Vojna je bila posledica težnje komunističnega Severnega Vietnama po priključitvi kapitalističnega Južnega Vietnama, ki je bil pod vojaškim in političnim vplivom ZDA. (http://sl.wikipedia.org/wiki/Vietnamska_vojna, 10.11.2014)

⁸ Greta Garbo (1905-1990) je bila švedska filmska igralka. (http://en.wikipedia.org/wiki/Greta_Garbo, 10.11.2014)

⁹ Pesem *Nel blu dipinto di blu* (znana tudi pod imenom *Volare*) je napisal italijanski pevec in tekstopisec Domenico Modugno. Modugno je leta 1958 s pesmijo zmagal na italijanskem glasbenem festivalu Sanremo, uvrstil pa se je tudi na Evrovizijo, kjer je dosegel tretje mesto. Refren: *Volare, oh oh ... / Cantare, ohohoho ... / Nel blu dipinto di blu / Felice di stare lassù* ([http://en.wikipedia.org/wiki/Volare_\(song\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Volare_(song)), 10.11.2014)

¹⁰ *Marina* je pesem belgijskega pevca in tekstopisca, ki sicer deluje v Italiji, Rocca Granate, ki jo je napisal leta 1959 in je takoj postala hit, ne samo v Italiji, temveč tudi po Evropi in v ZDA.

Refren: *Marina, Marina, Marina, / ti voglio più presto sposar / o mia bella mora, no, non mi lasciare / non mi devi rovinare, o no, no, no, no, noooooo!* (http://en.wikipedia.org/wiki/Rocco_Granata, 10.11.2014)

Simbolni elementi se pojavljajo tudi v romanu. Najbolj značilni so letenje v sanjah, modra barva, petje, ptice, vrata, okno, smrt.

Letenje v sanjah

Frederik Gaussen je dejal, da so sanje najskrivnostnejši izraz nas samih. Že začetek romana opisuje Balerinine sanje, v katerih leti, nato pa kar naenkrat začne padati. Hoče se ujeti za oblake, kapljice dežja, točo, sončne žarke, karkoli, kar bi jo obdržalo v tem lebdenju nad zemljo, vendar zaman. Zagleda domačo njivo, divji kostanj in svoj dom, pade skozi streho, potem pa se zbudi in spozna, da je padla s postelje. »Ajaaaj!« (1997: 9) je razpoloženski medmet, ki daje vedeti, da je junakinjo strah prebujanja, padanja, ko se bo iz sanj prebudila v resničnost, ki je, kakršna je. V slovarju simbolov je razloženo, da letenje v sanjah izraža željo po sublimaciji, iskanju notranje skladnosti in preseganju konfliktov. Sanje o vzletu se velikokrat končajo tudi z moro padanja, pri katerem gre za simboličen izraz resničnosti. Podoba letenja je nekakšen irealen nadomestek za akcijo, ki bi jo bilo potrebno izpolniti, vendar jo človek noče ali pa ne more, zato naj bi to uresničile sanje. V povezavi z letenjem se večkrat pojavljajo metulji, ki jih ima Balerina na svoji obleki, vidi pa jih tudi na sprehodu z Ivanom, kjer si domišlja, da so iz omare, kjer je spravljena obleka, pobegnili na prosto, a se bodo vrnili nazaj v omaro, če bodo vrata odprta. Metulji predstavljajo duše umrlih, prav tako pa tudi nedolžne duše otrok in Balerina je tako rekoč »božji otrok«, odrasla oseba z otroško dušo.

Modra barva

Modra barva je najgloblja med vsemi, pogled vanjo se izgubi v neskončnost, občutek imamo, kot da se nam vedno znova izmika. Je tudi najhladnejša med vsemi barvami, pa tudi najčistejša. V evropski simboliki modra barva predstavlja prehod iz tostranstva v onostranstvo, prav tako pa je tudi barva modrosti in osebne, intelektualne rasti. Z vidika barvne psihologije je to barva zanesljivosti in odgovornosti, kaže na notranjo varnost in zaupanje. »Za njenimi [maminimi] koraki je vse modro. Od jutra. Lesena omara z ogledalom, omara s predali, stolica. Vse je modro. Tudi mama je modra. Njeni lasje, ki jih je v kuhinji

počesala in spravila v klobčič, njene oči, njena usta, njene roke. Tudi njene roke so modre od jutra.« (1997: 10) Ko se Balerina zjutraj prebudi, se ji jutro zdi popolnoma modro. Tudi mama se ji v sijaju jutra zdi vsa modra, mama ji namreč predstavlja neko varnost. Ve, da bo, če je vse prav, zjutraj prišla k njej v sobo in jo preoblekla, Balerina se popolnoma zanaša nanjo in ji zaupa. Ko z družino obišče Trst, vidi morje, ki je zanjo »modro polje«. (1997: 27) Modra barva se pojavlja tudi v pesmi *Nel blu dipinto di blu*, kar lahko razumemo kot neko željo po širini in neskončnosti, pevec namreč prepeva, kako si želi leteti in peti v neskončnosti modrega neba.

Vrata, okno

Vrata simbolizirajo kraj prehoda med dvema svetovoma, znanim in neznanim, svetlobo in temo, odpirajo se v svet skrivnosti. So neka magična meja doma, v katerega prinašajo tujost. Poleg tega imajo psihološko vrednost, saj ne označujejo le prehoda, temveč tudi pozivajo k prestopu. Tudi v romanu so vrata simbol za nekaj novega, tujega. Skoznje prihaja poštar, ki s seboj prinaša novice iz družbenega sveta, te novice, ki Balerino tako močno vznemirjajo, saj ji porušijo njen običajen vsakdan, s katerim je zadovoljna. Okno pa prav tako simbolizira nek pogled v zunanji svet, ki je nekje tam daleč in po katerem oseba hrepeni. Tako hrepenenje doživlja Balerinina mati, ki se ob večerih, ko se z Balerino odpravljata spat, večkrat zazre skozi okno proti svoji domači Vipavski dolini, kjer je preživela srečna mladostna leta. Dnevi se končujejo vedno na enak način. »Zdaj je večer in z mamo stojiva ob oknu.« (1997: 83) Okno predstavlja nek simbol med Balerininim svetom, ki je omejeno na domačo hišo ter zunanjim, zanjo nevarnim in neznanim svetom.

Petje in glasba

Glasba ima skozi roman pozitiven, simboličen odnos. Je umetnost doseganja popolnosti, ki zahteva harmonijo duševnih sposobnosti in sestavnih elementov telesa. Po Konfuciju je glasba tista, ki vodi k notranji ubranosti, za nemškega skladatelja Wagnerja pa je najvišja odrešujoča umetnost. Balerina se s petjem poskuša znebiti svojega strahu in vznemirjenosti,

še posebno pa jo pomiri petje skupaj z mamo, ko si prepevata italijanski napev pesmi *Volare*, (leteti) *cantare* (peti). »Če poje mama z mano, me ni več strah.« (1997: 23)

Ptice

Ptica je od nekdanj simbolizirala lahkotnost in svobodo, osvoboditev od zemeljske teže. Balerina skozi okno večkrat gleda v krošnjo divjega kostanja, kjer domujejo ptice. Vesela je, ko jih vidi tam, a ptice so svobodne in lahko odletijo, kadar želijo. Nekoč Karlo domov prinese ranjeno ptico, za katero skupaj z Balerino lepo poskrbita, vendar ko si ptica opomore, zleti nazaj v svobodo in takrat Balerino spominja na svojo pokojno mamo. »Vidjo, reče [Karlo] in se nagne k steklu. Vidim jo. Na dvorišču stoji in se ozira, ptica z dolgim vratom. In mislim, da je mama, da gleda za Albertom, ki je šel z letalom v Avstralijo. Mislim, da vidim njo, ki ima vrat tanek, tanek, in da odleti.« (1997: 105)

Smrt

Skozi roman spremljamo smrti več Balerininih sorodnikov, ki pa zaradi Balerininega nedojemanja niso tako čustveno opisane. Vsi okoli nje se spreminjajo in starajo, le ona ostaja ves čas ista, tudi fizično se nič ne spremeni. Ne razume, kaj se dogaja, ko človek umre, sprejme le mamino razlago, da pokojnega ni več, in da je šel v nebеса. Tako ji mama pove o teti Luciji, ki je umrla. Ko Lucijin sin Srečko opiše, kako je mama umrla, je v pripovedi zaznati humornost, kar nekako izniči tragičnost smrti, ki je sama po sebi pretresljiva in boleča. Tudi sam je namreč duševno bolan in smrti ne dojema popolnoma.

Sem ji rekel, naj si obuje čevlje. Ona pa, saj nisem neumna, da bi šla v copatah. Mama, sem rekel, tisto niso čevlji, tisto so copate. /.../ Ne mi govort. Jaz že vem, kaj so copate. In je šla. Tudi torbico je pozabila in denar. Saj gre samo po kruh, sem si mislil, lahko gre tudi v copatah. Potem je še rekla, da se vrne takoj, in da mi bo skuhala pašto. Naj poslušam muziko, je rekla in je šla. Je šla čez cesto, so mi rekli, in je zgubila copato, ma je prišel avto in jo povozil. Copate so bile še tam. Sem jih pobral, sem jih zrezal. (1997: 28)

Naslednji, ki umre, je Balerinin oče. Nanj Balerina sicer ni tako navezana kot na mamo, vendar ob smrti misli nanj, kako se ji je nasmihal, kako je gledal na gondolo z lučko in kako

ga je sama stisnila za uho, on pa se ji je smejal. Mama ji je povedala, da je tata sedaj srečen, ker je v nebesih skupaj s stricem Feliksom in teto Lucijo. Prav tako se na pogrebu zgodi zanimiva dogodivščina, ki je sicer humorna, vendar lahko v njej zaznamo tudi mamino žalost in trpljenje, ker je oče vsak dan zahajal kartat v bar. »Mama pravi, da se je avto pokvaril, ko je bil tatov pogreb. Tam notri da je bil, pokrit z rožami v avtu, in ko je šel avto mimo bara, se je ustavil in so ga morali porivati do pokopališča. Od bara, pravi mama, kjer je bil tata v resnici doma in kjer je umrl in kjer so ga pokrili z rjuho, do pokopališča.« (1997: 87)

Smrt, ki Balerino najbolj prizadene, in ki je vzrok za njeno počasno propadanje, je smrt njene mame, ki je tudi prikazana najbolj pretresljivo. Mama je za Balerino najbolj ljubeče skrbela, ob njej je bila vedno, ko jo je Balerina potrebovala, in Balerina se je vedno lahko popolnoma zanesla nanjo. Tu se pokaže vrhunec Balerininega tragičnega občutja, ko preprosto ne zmore razumeti umrljivosti in smrtnosti človeka. Balerina zjutraj zaman čaka mamo, da pride v njeno sobo jo preobleči in umiti.

Poslušam. Mame ni. Čutim, da mi je mraz. Vstanem. /.../ Premikam se, vem. /.../ Mama je na tepihu, ob postelji. Približujem se ji. Zdaj sem ob njej. Gledam jo. Mama leži na tepihu, ne premika se. Gledam jo. Mislim si, da je tudi ona sanjala oblake, da leti, da pada. Mama ima odprte oči, modre kakor jutro. Potem primem mamo za roko. Najprej se sklonim in jo primem za roko. Hočem, da stoji, da pride v sobo in reče: Dobro jutro, Balerina. Držim jo za roko in jo vlečem k sebi. (1997: 97)

Po mamini smrti v hiši ostaneta le brat Karlo in Balerina, vendar pa Karlo zaradi svoje službe v gozdu ne more ves čas skrbeti za Balerino, s katero je vedno slabše. Še pogosteje prične razbijati in kričati, zato jo dajo v bolnišnico. Konec romana je fantastičen, saj Balerina opisuje lastno smrt. »Zebe me. Mislim, da je zima in da nimam nogavic. Mislim, da je noč brez lune in zvezd, mislim, da ne bi mogla videti Karlota ob njivi, kako se pogovarja s stricem Feliksom. Mislim, da mi je mama pozabila obuti nogavice.« (1997: 118) Zdi se, kot da niti svoje lastne smrti ne razume, pač pa čuti samo mraz. Nato opisuje svoj pogreb, sliši Srečkota, da poje, in ko preneha, je žalostna. Ko jo spuščajo v zemljo in ji pojejo v slovo, Balerina hoče ven, hoče nazaj v domačo kuhinjo. Boji se petja ljudi, ki jih ne pozna. Ko pa vse utihne, se pomiri. »In jaz sem srečna, ker če bo vse prav, bom šla zdaj v nebesa in bo mama pela z menoj.« (1997: 119) Tu se pokaže ambivalentnost, Balerina se namreč boji tujega petja, veseli pa se petja skupaj z mamo. Zanimivo je, da je mama Balerini večkrat

govorila o smrti, ker je vedela, da takšni otroci kot Balerina ne živijo ravno dolgo, zato jo je nekako ves čas pripravljala na to in ji dala vedeti, da bo po smrti šla v nebesa, kjer bo lepo. Balerina se tako na koncu svoje smrti ne ustraši, temveč se je celo razveseli, saj bo sedaj srečna v nebesih skupaj z mamo. Tudi pri tej smrti je zaznati nekaj humornosti, ki jo tokrat pokaže Karlo. »Pravi, naj se pokrijem, ker je tu spodaj, kjer sem jaz, velik prepah, zmeraj. Da se lahko prehladim, pravi, ker je vse polno lukenj, in da bi bilo treba malo poštukat to zemljo, pravi. In potem reče, da gre, da gre po štuk, da bo malo zaflikal to zemljo, da me ne bo zeblo, ker je prepah. In se pokrijem.« (1997: 119) Simbolično lahko Balerinino smrt razumemo tudi kot smrt slovenske manjšine v Italiji, kot je avtor dejal pa lahko tudi kot spremljanje lastne smrti.

4.3.4. Jezik in slog romana

Jezik romana je popolnoma prilagojen tipu pripovedovalke, ki je nezanesljiva z omejenim znanjem. Je duševno motena oseba, zato tudi v svojem besedišču nima toliko izrazja, več ali manj uporablja ene in iste vzorce, besede, stavke. »Potem jemo piščance. Karlo pravi, da so fini. Albert prikima in Ida se nasmehne. Ida pravi, da ne jé piščanca. Gledam mamo.« (1997: 79). Vendar pa je Balerinino opisovanje vedno zelo natančno in marsikdaj opazi tisto, kar drugi ne. »Gledam Ido. Ida gleda mamo. Mama ne vidi, da jo Ida gleda /.../« (1997: 76).

Značilnosti stavkov

V romanu prevladujejo enostavni, kratki stavki, ki so velikokrat tudi enobesedni. Pojavljajo se samo samostalniški stavki, npr. »Jutro.« (1997: 52), »Mama.« (1997: 10), »Moj tata.« (1997: 14), »Z brisačo.« (1997: 25); pridevniški stavki, npr. »Počesana.« (1997: 62); glagolski, npr. »Posmeji se.« (1997: 18), »Smehljata se.« (1997: 79), »Pojem.« (1997: 23), »Poslušam.« (1997: 63) Prisotni so tudi prislovni stavki, npr. »Nekoč.« (1997: 20), »Zdaj.« (1997: 9), »Po kosilu.« (1997: 19), »Naenkrat.« (1997: 9); medmetni stavki, ki razkrivajo razpoloženje oseb, npr. »Ajaaaj!« (1997: 9), »Ojooj.« (1997: 9), »Uuu, kako je lep!« (1997: 75)

Veliko je napovednih stavkov, s katerimi Balerina napove, kaj bo rekla mama. Mama ji pogosto pripoveduje stvari o življenju, o sorodnikih in novicah, ki se zgodijo. »Mama pravi, da gredo danes na luno in da dnevi bežijo strašno hitro.« (1997: 65), »Potem pravi mama, da je ura kosila.« (1997: 83)

Zanimiva je posebna struktura povedi, ki se pojavlja. Vrstni red besed v stavku praviloma določamo glede na členitev po aktualnosti.¹¹ V romanu so stavki veliko bolj nenavadni. »In držim še zmeraj za uho njega, ki je moj tata.« (1997: 19), »Jaz ga gledam, Srečkota.« (1997: 21), »Gledam jo, svojo mamó.« (1997: 87), »Vidim, da ima svetle oči, Srečko.« (1997: 74)

V romanu se zaradi Balerininega omejenega znanja večkrat ponavljajo vedno eni in isti stavki, še posebej zjutraj, ko se Balerina prebudi, in zvečer, ko se skupaj z mamó odpravi spat. »Zdaj stojiva ob oknu. Z mamó.« (1997: 35), Zdaj je večer. Z mamó stojiva ob oknu /.../« (1997: 71)

Glagoli zaznavanja

Zelo pogosti so glagoli zaznavanja, predvsem videti, slišati, gledati, čutiti in vedeti, ki prispevajo k počasnemu narativnemu ritmu. »Čutim, da lulam.« (1997: 25), »Hočem na prste, hočem peti, ne morem. Čutim, da odpiram usta in kričim, zdaj kričim na ves glas. Vem, da se bo tata prebudil, vem, da bo prišel tudi Karlo.« (1997: 51) Ko Balerina pričakuje nek že znan razplet dogodkov, uporablja glagol vedeti, npr. »Vem, da se bo mama vrnila iz shrambe in bo zaprla vrata za sabo.« (1997: 31), »Vem, da prihaja poštar.« (1997: 37), »Vem, da mi bo mama kupila kokakolo. Zmeraj mi kupi kokakolo.« (1997: 78)

¹¹Členitev po aktualnosti izvira iz češkega jezikoslovja; v okviru praškega strukturalizma jo je utemeljil V. Mathesius, izpeljal pa F. Daneš. Kriterij, ki se ga upošteva, je pomembnost informacije; manj pomembna informacija se razvršča v temo (izhodišče), v remi, običajno na koncu, pa je pomembnejša informacija. Seveda je potrebno upoštevati tudi kontekst. (predavanja iz skladnje, študijsko leto 2012/13)

Mnogovezje ali polisindeton

Večinoma so torej stavki kratki, tisti, ki pa so vendarle nekoliko daljši, so polni veznikov. Kopičenje veznikov, mnogovezje ali polisindeton, povzroča stopnjevanje, značilno je tudi za osebe, ki nimajo veliko besednega zaklada ali pa so v stresnih okoliščinah. »Potem listam revijo in mama stoji za menoj in mi govori in mi kaže s prstom ljudi.« (1997: 82), »Mama pravi, da ga ne bomo več videli, da je bilo že pozno, ko je prišel Karlo, da je bil že pokrit z belo rjuho.« (1997: 83), »Mama pravi, da ni bilo zbora, da ni bilo bande na pogrebu, da je duhovnik rekel, naj počiva v miru, da ga je poškopil, in da je rekel, naj počiva v miru. To govori in se češe in spravlja lase v klobčič in potem vidim njen vrat, tanek, tanek, in potem pravi, da greva, da greva po kruh in do fotografa, da nama naredi sliko za propustnico, da bova šli v Ajdovščino.« (1997: 84)

Pomanjševalnice

Prisotne so pomanjševalnice, značilne za otroško izrazje. So slogovno zaznamovane besede. Najdemo jih predvsem v odlomkih med Balerino in njeno mamo, kar tudi priča o njuni močni povezanosti in naklonjenosti. »Potem mama reče: Bodi pridna, Balerina, bo hitro, ne boli, boš videla lučko.« (1997: 90), »Oh, lepa moja Balerina, pravi, zdaj jih bomo namazali, vsak večer tvoje prstke, veš.« (1997: 25)

Ugankarski opis

Opis uganka oz. ugankarski opis je posebna tehnika, ki določenega pojava, predmetnosti ali osebe ne poimenuje, oziroma ga poimenuje šele na koncu, pač pa ga opiše tako, da predmet, osebo, pojav le naznači. Ugankarski opis ima funkcijo potujevanja avtomatizmov.¹² »Vidim poličko. Na polički je škatla, iz katere govorijo in pojejo. Samo, če tata pritisne na gumb.« (1997: 14)

¹²Viktor Šklovski, ruski literarni teoretik in kritik, je bistvo umetniškosti videl v potujevanju. To je postopek, v katerem je neka že avtomatizirana zaznava prikazana z nekega drugega zornega kota, ki nas preseneti oz. tudi šokira, da to stvar sploh zaznamo v pravem smislu. Gre za opisovanje stvari izven njihovega praktičnega konteksta. (http://en.wikipedia.org/wiki/Viktor_Shklovsky, 5. 11. 2014)

Narečno in pogovorno besedje

Zaradi umeščenosti v primorski prostor je roman poln narečnih primorskih izrazov, pojavljajo se italijanski, pogovorni izrazi in vulgarizmi značilni za ta območja. Zasledimo jih najpogosteje v govornih odlomkih, še posebej, ko govori brat Karlo.

Pogovorni in starinski izrazi, npr: šenk (darilo), plac (trg), penzija (upokojitev/pokojnina), župa (juha), mrvice (drobtine), frižider (hladilnik), borša (torba), farba (barva), tepih (predpražnik), banda (godba), oštarija (gostilna), žajfa (milo), koštati (stati, veljati), štemati (ceniti) ...

Prisotni so tudi vulgarizmi, večinoma prevzeti iz italijanščne, npr.: fankulo porka putana, tešta de kaco, putana eva, šanto dio ...

Narečni primorski izrazi:

alora – torej	kantante – pevec	profum – parfum
Avstraljanc – Avstralec	kontent – srečen	pront – pripravljen
basta, bašta – dovolj	koriera – avtobus	speglati – zlikati
bem – torej	lavatriče – pralni stroj	šagra – žegnanje
bičerin – kozarček za žganje	ma – toda, ampak	šinjorina – gospodična
biškot – piškot	Mama mia! – Ojoj!	šoldi – denar
Čao! – Adijo!	meno mal – še dobro	špancirati – sprehajati se
čentrirati – usmeriti	merenda – malica	špital – bolnišnica
dopobarba – vodica po britju	mona – neumna, dolgočasna, nezavzeta oseba	špoža – nevesta
dum – dom	monada – neumnost	špožo – ženin
eko – tako	nanka – niti	štacjon – postaja
en giro – en krog	nona – babica	štofa – zavesa
na ferjah – dopust	nono – dedek	štraca – cunja
fertig – konec	nuč – noč	štupido – neumen
fešta – zabava	panin – sendvič	tata – oče

fuokidartifičo – ognjemet	pašta – testenine	telegiornale – televizijski dnevnik
giornale – dnevnik	paštašuta – testenine	televižjon – televizija
kafe – kava	pero – ampak, toda	džiaketa – jakna
kambra – soba	pole – potem	

(http://sl.wikisource.org/wiki/Slovar_nare%C4%8Dnih_in_manj_znanih_besed,
<http://primorski.slovarbesed.com/>, 12.11. 2014)

5. POVZETEK

Pri jezikovnostilistični analizi literarnega dela je potrebno upoštevati določena temeljna vodila. Poleg besedilnih značilnosti, ki jih iz obravnavanega dela prepoznamo, imamo lahko tudi vpogled v razvoj knjižnega jezika v določenem obdobju. Umetnikova svoboda piscu pri ustvarjanju omogoča poljuben izbor jezikovnih sredstev, ki sicer izhajajo iz njegovih osebnih izkušenj. Paziti je treba, da so opravljene analize dovolj jasne in razumljive celotnemu krogu bralcev. Vrednotenje teksta je prav tako zelo pomembno, saj omogoča odkrivanje jezikovnih sredstev, vsak lingvist mora zato po mnenju ruskega jezikoslovca Vinogradova podati tudi lastno oceno dela. Združiti je potrebno obliko in vsebino umetnostnega besedila, najpomembnejša izmed vseh lastnosti pa je interdisciplinarnost. Za dobro jezikovnostilistično analizo mora tvorec namreč med seboj povezati več različnih ved in šele to mu omogoča popolno sliko določenega slogovnega obdobja, proučevanega besedila in jezikovni slog obravnavanega avtorja. Za jezikovnostilistično analizo sem izbrala roman primorskega zamejskega pisatelja Marka Sosiča *Balerina, Balerina*, ki je izšel leta 1997. Roman je poseben predvsem zaradi tipa pripovedovalca, ki je nezanesljiv z omejenim znanjem. Pripovedovalka je namreč dekle Balerina, ki je duševno bolna, zato je tudi njen jezik, s katerim opisuje dogajanje, zelo enostaven, večinoma sestavljen iz preprostih, enostavnih povedi, ki se skozi roman večkrat ponavljajo. Prisotno je otroško izrazje, pomanjševalnice, mnogovezje, veliko glagolov zaznavanja ... Dogajanje je umeščeno v primorsko vas nad Trstom, zato tekst zaznamuje veliko primorskih narečnih besed, vulgarizmov, večinoma prevzetih iz italijanščine in pogovornih izrazov. Balerina nam s svojim skromnim življenjem, ki je večinoma omejeno le na domačo hišo, simbolično prikazuje slovensko manjšino v Italiji, katere pripadnik je tudi Sosič. Tudi slovenska manjšina v Italiji je zaradi strahu, da bodo izkoreninili slovenski jezik, tiho in ne vpliva na dogajanje. Balerina je tako prikaz človeka, ki se v življenju znajde v pasivnem položaju, gleda, vse vidi in vse ve, vendar se je nezmožna aktivno odzvati.

6. BIBLIOGRAFSKI SEZNAM

6.1. VIRI

- Sosič, Marko. *Balerina, Balerina*, Trst: Mladika, 1997.

6.2. LITERATURA

- Booth, C. Wayne. *Retorika pripovedne umetnosti*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2005.
- Chevalier, Jean. *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.
- Gombač, Andraž: *Marko Sosič: Moja domovina je slovenski jezik*. Primorske novice. <http://www.primorske.si/Kultura/Vilenica/-Moja-domovina-je-slovenski-jezik-.aspx>, (5. 11. 2014).
- G.,I.: *Marko Sosič: »Vrniti se moramo v mesto in verjeti vanj«*. Novi glas. <http://www.noviglas.eu/marko-sosic-%E2%80%9Cvrniti-se-moramo-v-mesto-in-verjeti-vanj-%E2%80%9D>, (5. 11. 2014).
- Harlamov, Aljoša: *Nezanesljivi pripovedovalec v sodobnem slovenskem romanu*. *Jezik in slovstvo* 55/1/2 (2010). 32–46, 132.
- Jevnikar, Martin. *Marko Sosič: Balerina, Balerina*. *Mladika* 41/7 (1997). 154.
- Kmecl, Matjaž. *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Založba Univerzum, 1983.
- Kos, Janko. *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS, 2001.
- Pogorelec, Breda. *Stilno predhodništvo v Tavčarjevih delih*. *Jezik in slovstvo* 28/7/8 (1983). 285–292.
- Pogorelec, Breda. *Stilistika slovenskega knjižnega jezika: Jezikoslovni spisi II*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2011.
- Portal slovenskega gledališča [sigledal.org](http://www.sigledal.org). http://www.sigledal.org/geslo/Marko_Sosi%C4%8D, (5. 11. 2014).
- Portal slovenskih pisateljev. <http://www.drustvopisateljev.si/si/pisatelji/247/detail.html>, (12. 11. 2014).

- Primorski slovar besed. <http://primorski.slovarbesed.com/>, (12. 11. 2014)
- Slovar narečnih in manj znanih besed. http://sl.wikisource.org/wiki/Slovar_nare%C4%8Dnih_in_manj_znanih_besed, (12. 11. 2014).
- Smolej, Mojca: Breda Pogorelec in jezikovna stilistika. (besede urednice, prispevki, objavljeni v različnih zbornikih). Breda Pogorelec. *Stilistika slovenskega knjižnega jezika: Jezikoslovni spisi II*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2011.
- Smolej, Mojca. Jezikovna stilistika ali zakaj brati obliko besedila. Simona Kranjc (ur): *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Obdobja 30. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011. 413–417.
- Toporišič, Jože idr. *Razprave in članki*. 3. 1975. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1975. 222–229.
- Toporišič, Jože: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič, Jože: *Stilnost in zvrstnost*. Ljubljana: ZRC SAZU 2008.
- Zaghet, Neva. Marko Sosič: "V življenju smo večkrat kot Balerina: gledamo, a ne moremo posegati". *Mladika* 41/10 (1997). 241–242.
- Zupan Sosič, Alojzija. *Zavetje zgodbe: sodobni slovenski roman ob koncu stoletja*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2003.
- Zupan Sosič, Alojzija. *Robovi mreže, robovi jaza: sodobni slovenski roman*. Maribor: Litera, 2006.
- Zupan Sosič, Alojzija: predavanja iz sodobnega slovenskega romana, poslušana v študijskem letu 2013/14.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 22. 12. 2014

Petra Koren